

Die Belydenis van Belhar en die ekumene teen die agtergrond van die Drie Formuliere van Eenheid

A. le R. du Plooy
Skool vir Kerkwetenskappe
Potchefstroomkampus
Noordwes-Universiteit
POTCHEFSTROOM
E-pos: dries.duplooy@nwu.ac.za

Abstract

The Confession of Belhar and ecumenism against the backdrop of the Three Forms of Unity

This article focuses on the Confession of Belhar and investigates from an ecclesiastical and theological perspective the question whether this confession should be accepted and added as a fourth confession to the existing Three Forms of Unity. The following aspects are addressed: the origin and content of the Confession of Belhar, the ecclesiastical and theological reaction within the family of Dutch Reformed Churches as well as in the reformed ecumenical world. A critical analysis of the content is made and evaluated, and in conclusion attention is given to a few options with regard to the place of the Confession of Belhar in the reformed ecumenical world in the future. A comparison between the Three Forms of Unity and the Confession of Belhar shows a definite difference in quality. The Confession of Belhar is not of a similar standard with regard to the theological and doctrinal content and structure of the Three Forms of Unity, and does not add quality or neglected faith-related value to these existing creeds.

Opsomming

Die Belydenis van Belhar en die ekumene teen die agtergrond van die Drie Formuliere van Eenheid

In hierdie artikel word die Belydenis van Belhar vanuit kerklike en teologiese hoek krities ondersoek. Die besondere vraag wat behandel word, is of hierdie belydenis in die gereformeerde kerklike wêreld naas die Drie Formuliere van Eenheid as 'n

vierde (ekumeniese) belydenisskrif aanvaar en bygevoeg behoort te word. Agtereenvolgens word gefokus op die ontstaan en inhoud daarvan, die teologiese en kerklike reaksie in die NG Kerkfamilie, asook die reaksie in die gereformeerde ekumeniese wêreld. Laastens word 'n kritiese evaluering daarvan gemaak en enkele opsies ten opsigte van die plek daarvan in die gereformeerde ekumeniese wêreld met die oog op die toekoms.

Die konklusie van die artikel is dat dit ten opsigte van die teologiese en dogmatiese gehalte, inhoud en styl nie met die Drie Formuliere van Eenheid vergelykbaar is nie, geweldig omstrede is, en nie waarde tot die bestaande belydenisskat van die gereformeerde kerke in die wêreld toevoeg nie. Dit bied ook nie 'n aanvulling ten opsigte van beweerde verwaarloosde geloofswaarhede nie.

1. Inleiding

In hierdie artikel word die Belydenis van Belhar en veral die aandrang dat dit as vierde belydenisskrif naas die Drie Formuliere van Eenheid aanvaar behoort te word, krities bekyk. Die kritiese inslag is nie polities bepaald nie, maar gereformeerd-teologies.

Binne die konteks van die gereformeerde teologie in Suid-Afrika is dit veral teoloë van die Nederduitse Gereformeerde Kerkfamilie (NG Kerkfamilie) wat vanuit verskillende oortuigings positief of negatief oor die Belydenis van Belhar praat en skryf.

Vanuit die geledere van die teoloë in die Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika (GKSA) is dit slegs professor J.M. (Koos) Vorster (1998: 469-486) wat 'n teologiese artikel oor die Belydenis van Belhar geskryf het. Die direkte teologiese aandag en fokus wat dit binne die NG Kerkfamilie en ook al hoe meer in die kerklike kring wêreldwyd kry, staan in skerp kontras hiermee.

Die rede vir die terughoudendheid by die GKSA is waarskynlik toe te skryf aan die besef dat die ontstaan, die gesprek en die polemieë rondom die Belydenis van Belhar primêr 'n saak van die NG Kerkfamilie is.

Gaandeweg het die situasie egter begin verander. Dit het die aandag begin geniet van heelwat meer kerke, veral buite die RSA. Van hierdie kerke is daar ook kerke met wie die GKSA kerklike bande het, en in die geval van die Christian Reformed Church in North America and Canada (CRCNA) selfs ekumeniese eenheid (oftewel, kerklike korrespondensie) onderhou.

Die formele aanvaarding al dan nie van die Belydenis van Belhar as 'n vierde belydenisskrif (naas die Drie Formuliere van Eenheid) as voorwaarde vir die eenwoording tussen die Verenigende Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika (VGKSA) en die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika (NGK) is 'n ernstige debatspunt waaroor daar nog geen konsensus tussen die genoemde kerke bereik is nie. Op teologiese gebied is dit opvallend dat daar (steeds) in akademiese proefskrifte indringend oor die saak van die Belydenis van Belhar binne die politieke, kerklike en ekumeniese konteks geskryf word. In 2009 het proefskrifte van Kleynhans en De Beer binne die NG Kerkfamilie daarvoor verskyn, terwyl Van der Merwe (2010) binne die GKSA in sy proefskrif ook daaraan aandag gegee het.

Die webbladsye op die internet laat blyk op verstommende wyse die geweldige prominensie wat die gesprek oor die Belydenis van Belhar en die polemieë daarvoor tans wereldwyd (ekumenies) geniet.

Kerklike en teologiese gesprekke het elk 'n eie plek en styl, en word tereg van mekaar onderskei. In die geval van die Belydenis van Belhar kom die kerklike en teologiese gesprekke baie naby mekaar. Na my oortuiging is dit belangrik dat daar in die geval van kerklike gesprekke en veral wanneer oor kerklike verskille saamgespreek word, sulke gesprekke op 'n teologies-wetenskaplike wyse sal geskied – sodanig dat die kerke en veral die Hoof van die kerk, naamlik Christus, daardeur gedien sal word.

Binne hierdie raamwerk poog die artikel om oor 'n belangrike kerklike aangeleentheid, 'n konfessie, 'n teologiese bydrae te lewer. Daar is veral twee belangrike redes wat hiertoe aanleiding gegee het. Eerstens was daar vanuit die NGK se kant die versoek aan die Tussenkerklike Raad (TKR), om in die TKR daarvoor gesprek te voer (TKR, 2009). Tweedens het daar toenemend aktiewe belangstelling en diskussies in die gereformeerde ekumeniese wêreld daarvoor begin ontwikkel.

Sake waarop in hierdie artikel besonderlik gefokus word, is die volgende:

- Die ontstaan en inhoud van die belydenis, veral in teologiese konteks
- Die teologiese en kerklike reaksie in die NG Kerkfamilie
- Die teologiese en kerklike reaksie, veral in die gereformeerde ekumene

- Kritiese evaluering van die Belydenis van Belhar en oorweging van 'n aantal opsies vir die gereformeerde ekumeniese wêreld, met betrekking tot die Belydenis van Belhar van die VGKSA

2. Die ontstaan en inhoud van die Belydenis van Belhar in teologiese konteks

Aangesien die ontstaansgeskiedenis van hierdie belydenis al dikwels beskryf is (vgl. onder meer Cloete & Smit, 1984; Jonker, 1993: 443-461; Strauss, 2005:560-575; De Beer, 2009:134 e.v.), en Dirkie Smit, een van die opstellers van dié dokument, sy verhaal daarvoor persoonlik by die TKR kom toelig het (vgl. TKR, 2009), beperk ek my tot die hooflyne van die saak.

Die konsepbelydenis het in 1982 by die sinode van die voormalige Nederduitse Gereformeerde Sendingkerk (NG Sendingkerk) gediën. Sakkie Mentor was die moderator, Allan Boesak die assessor, en die kommissielede was onder andere Dirkie Smit, Jaap Durand en Gustav Bam. Nadat dit as konsepbelydenis in die gemeentes versprei is, het die volgende sinode (1986) dit as konfessie aanvaar.

In 'n teologiese konteks het daar veral sedert die tweede helfte van die twintigste eeu meer dokumente ontstaan oor die politieke en kerklike toestand en verhoudings in Suid-Afrika. Al hierdie verklaarings, ingesluit die Belydenis van Belhar was daartoe geïnspireer deur die Barmen-verklaring waarvan Barth die vernaamste opsteller was (De Gruchy, 1984:65; Jonker, 1993:444). Een van hierdie dokumente was die sogenaamde Kairosdokument van 1985.

Die onmiddellike aanleiding tot die Belydenis van Belhar van 1982 was egter die besluite van die Wêreldbond van Gereformeerde Kerke (WBGK) van 1982 te Ottawa, waarby Allan Boesak teenwoordig was. Daar is verklaar dat die situasie in Suid-Afrika 'n *status confessionis* laat ontstaan het. Dit beteken, en so is dit besluit: apartheid is tot sonde, en die teologiese en morele regverdiging daarvan tot teologiese kettery verklaar. Hiermee is besluit, soos blyk uit die begeleidende brief wat die konsepbelydenis vergesel het, dat die NGK met sy pogings tot teologiese regverdiging van apartheid hom aan teologiese kettery skuldig gemaak het. Omdat dit so is, moet die NG Sendingkerk tot 'n daad van belydenis (sg. *status confessionis*) oorgaan. Die Belydenis van Belhar kan beskou word as 'n Suid-Afrikaanse afronding van 'n kerklike belydende beweging wat die verklaring van Barmen as voorbeeld geneem het (Strauss, 2004:102-103).

Die NG Sendingkerk en die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Afrika (NGKA) (behalwe 76 kerke van die NGKA in die Vrystaat en 22 kerke van die NGKA in die Noord-Kaap – in totaal oor die land ongeveer 140 kerke) het in 1994 saamgesmelt om die Verenigde Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika (VGKSA) te vorm, met die Belydenis van Belhar as een van die amptelike konfessies, naas die ekumeniese belydenisskrifte en die Drie Formuliere van Eenheid.

Hier moet die terloopse opmerking gemaak word dat wanneer kerke die Drie Formuliere van Eenheid aanvaar, hulle daarmee ook die ou ekumeniese belydenisskrifte aanvaar, aangesien die Drie Formuliere van Eenheid dit onderskryf en aanvaar (vgl. byvoorbeeld die Nederlandse Geloofsbelydenis, art. 9).

Die Belydenis van Belhar bestaan uit vyf artikels, waarvan artikels 2-4 die kern vorm. Artikel 1 handel oor die drie-enige God wat sy kerk deur sy Woord en Gees versamel, beskerm en versorg. Artikels 2-4 fokus op die eenheid, versoening en geregtigheid: artikel 2 op die eenheid van die kerk, artikel 3 op die versoeningsaspek en artikel 4 op die saak van geregtigheid. Artikel 5 beklemtoon die gehoorzaamheid van die kerk aan Jesus Christus, sy enigste Hoof. Al word die woord *apartheid* nie in die belydenis gebruik nie, is die hele belydenis as 'n getuigenis bedoel teen die uitwerking van hierdie politieke ideologie op die lewe van die kerk en die samelewing (Jonker, 1993:451).

3. Die teologiese en kerklike reaksie in die NG Kerkfamilie

Die NGK het in 1990 (NGK, 1990:707) geoordeel dat die Belydenis van Belhar nie met die Drie Formuliere van Eenheid in stryd is nie, maar die Belydenis van Belhar is nogtans nie as belydenisskrif aanvaar nie (vgl. ook Naude, 2003:409).

Binne die NG Kerkfamilie het die NGKA dit in 1991 wel ten volle aanvaar. Die situasie is tans dat nadat die VGKSA ontstaan het, 'n groot aantal kerke van die NGKA (meer as 140) besluit het om as NGKA voort te bestaan, maar nie die Belydenis van Belhar te onderskryf nie.

In 2007 het 'n amptelike opname in die NGK getoon dat hoewel 68% van die NGK-predikante ten gunste van eenheid met die VGKSA is, slegs 48% van hulle bereid is om die Belydenis van Belhar as amptelike belydenisskrif te aanvaar. In 2004 was 52% bereid om dit te aanvaar (Wikipedia, 2008). Die streeksinodes van die NGK, met

uitsondering van Wes-Kaap, is nie bereid om dit as vierde amptelike belydenisskrif te aanvaar nie.

Intussen gaan die teologiese en kerklike gesprekke binne die NG Kerkfamilie voort. Kleynhans (2009:182 e.v.) vermeld die jongste standpunte van die VGKSA en die NGK, soos blyk uit die ontmoetings te Esselenpark in 2006 tussen die Moderamen van die NGK en die Algemene Sinodale Kommissie (ASK) van die VGKSA. Die VGKSA het besluit dat die Belydenis van Belhar nie as voorwaarde vir eenheid sal geld nie, maar dat intussen saamgewerk sal word met die oog daarop om in die rigting te groei dat die Belydenis van Belhar as volwaardige belydenis deur die nuwe verenigde kerk, naamlik die vereniging tussen die NGK en die VGKSA, aanvaar sal word.

In 2008 het die VGKSA egter geoordeel dat die aanvaarding van die Belydenis van Belhar deur die NGK 'n bewys moet wees daarvan dat laasgenoemde werklik van apartheid afskeid geneem het. Die VGKSA het dus besluit om nie die aansoek van die NGK om lid te word van die AACC (All African Conference of Churches), te steun nie (Kleynhans, 2009:184). In reaksie hierop het die NGK die VGKSA in kennis gestel dat indien hulle die aanvaarding van die Belydenis van Belhar as 'n toets aanlê vir die afskeid van apartheid, dit dan ook die toets moet wees vir die algehele ekumeniese aanvaarbaarheid van die NGK, asook vir alle ander kerke in die ekumeniese wêreld.

In reaksie hierop het die VGKSA tydens hulle sinode in Oktober 2008 te Hammanskraal besluit dat die NGK duidelik laat blyk het dat hulle die Belydenis van Belhar nie as 'n belydenis van die nuwe verenigde kerk wil aanvaar nie, en dat die aanvaarding daarvan 'n voorwaarde sal wees in die verdere onderhandelings tot kerkvereniging. Dit het daartoe aanleiding gegee dat die VGKSA 'n moratorium geplaas het op alle herenigingsgesprekke met sowel die NGK as die NGKA, totdat die VGKSA van die eerlike verbintenis van die NGK tot kerkvereniging oortuig is, asook dat die NGK rassisme verwerp het. 'n Bewys van laasgenoemde sal daarin bestaan dat die NGK die Belydenis van Belhar aanvaar (Kleynhans, 2009:185).

In *Rapport* (De Villiers, 2010:9) is berig dat hoewel die gesprek tussen die NGK en die VGKSA die laaste jaar of twee doodgeloop het, dit weer aan die gang kan kom, maar veral eers tussen die NGK, die NGKA en die RCA (Reformed Church in Africa), omdat die NGK laasgenoemde twee kleiner kerke by die gesprek met die VGKSA wil betrek. Volgens die berig het Thias Kgatla, moderator van die

VGKSA, in sy reaksie sy ongelukkigheid daarvoor uitgespreek, en die beplande vergaderings as 'n grap beskryf. Hy het bygevoeg dat hulle die moratorium behou, en meen dat die NGK met die NGKA en die RCA saamspan teen die Belydenis van Belhar.

In die teologiese debatte, soos blyk uit die standpunte van prominente teoloë soos Smit (2009), Strauss (2005:560 e.v.), Naude (2003:407 e.v.), Jonker (1993:443 e.v.) en De Beer en Van Niekerk (2009:5065) asook in die proefskrifte van Kleynhans (2009) en De Beer (2008) word daar teologies-krities gekyk na die Belydenis van Belhar. Ernstige vrae word gevra oor die kriteria vir belydenisskrifte, oor die rol en relevansie van belydenisskrifte, oor die inhoud van hierdie belydenis en oor die verhouding en verband met die Drie Formuliere van Eenheid. Aan die ander kant word die Belydenis van Belhar egter as 'n realiteit aanvaar. Dit word beskou as die eintlike identiteit van die VGKSA wat ononderhandelbaar is. Dit is ook 'n belydenis wat 'n groot reformatoriese bydrae in die kerklike lewe in die RSA sowel as ekumenies lewer en wat volkome in ooreenstemming is met die Skrif en die gereformeerde belydenisskrifte.

De Beer en Van Niekerk (2009:50 e.v.) bespreek die vraag of dit werklik die Belydenis van Belhar is wat die lidmate van die NG Kerkfamilie polariseer, en wat 'n struikelblok in die weg van eenheid is. Die oplossing wat vir die NG Kerkfamilie aan die hand gedoen word, is dat op die missionêre waarde van die Belydenis van Belhar gefokus en ontgin moet word eerder as dat op die formele aanvaarding van die Belydenis van Belhar deur almal aangedring moet word.

4. Die teologiese en kerklike reaksie, veral in die gereformeerde ekumene

Smit (2009) skryf:

Wat die ekumene betref was die bedoeling nie dat van enige partner-kerk verwag sou word om die Belydenis as hulle eie aan te neem nie. Terselfertyd was dit vir die NGSK (NG Sendingkerk) van die allergrootste belang om wel van hulle partner-kerke te hoor wat hulle van die inhoud van die Belydenis sou dink. Die 1986-sinode het gevolglik uitdruklik besluit om 'kommentaar oor die Belydenis aan te vra van kerke uit die breër ekumeniese verband, plaaslik sowel as oorsee'. (Handelinge van die 24e Sinode van die NGSK, 1986:721.)

Daar was 'n versoek van die NG Sendingkerk (NGSK) aan die Gereformeerde Ekumeniese Raad (GER) van 1988 in Harare om die

Belydenis van Belhar as belydeniskrif naas die ander belydenisskrifte van die GER te aanvaar. Aangesien die NGSK egter in 1990 besluit het om as lid van die GER te bedank, het die GER geen besluit daarvoor geneem nie (Smit, 2009).

Naude (2003:407 e.v.) onderskei tussen die begrippe *volle aanvaarding* (*full reception*), *erkenning* (*recognition*) en *ondersoek* (*explication*) van 'n belydenis. Die beoordeling begin gewoonlik by die ondersoekfase.

Toegepas op die Belydenis van Belhar, is die reaksie in die ekumene soos volg:

- Die Reformed Church in America (RCA) het in 2000 besluit om die plaaslike kerke uit te nooi om hulle mening oor die Belydenis van Belhar te gee (*explication*). In 2007 is besluit om hierdie belydenis voorlopig vir twee jaar te aanvaar (*recognition*), en dit in eredienste en onderrig te toets met die oog op 'n moontlike volle aanvaarding in 2009. In 2009 het die sinode van die RCA dit met tweederdes van hulle 46 klassisse ten volle aanvaar (*full reception*). Die kerke is daarna versoek om aandag te gee aan die vraag hoedanig die RCA op die oproep tot eenheid, versoening en geregtigheid kan reageer, ooreenkomstig die Belydenis van Belhar (RCA, 2007).
- Die Christian Reformed Church in North-America and Canada (CRCNA, soms ook afgekort as CRC) het in Junie 2009 te Chicago, na vele debatvoerings en inligting van 'n verteenwoordiger/afgevaardigde vanuit die VGKSA, ná die sinode van die CRCNA, besluit om die kerke te versoek om oorweging te skenk aan die aanvaarding van die Belydenis van Belhar as amptelike konfessie, en as 'n byvoeging by die Drie Formuliere van Eenheid teen 2012. Hierdie sinode van 2009 beveel aan dat die sinode van 2012 tot sodanige besluit sal oorgaan. 'n Gedeelte van die verklaring van die sinode van 2009 lui soos volg:

Synod observes that the Belhar Confession truly expresses the biblical goals of unity, reconciliation, and justice; the church's commitment to these goals; and the fact that 'true faith in Jesus Christ is the only condition for membership of his church'. (CRC, 2009: Article 2.)

En ook:

Finally, synod recognizes that injustice and enmity between peoples are two dimensions of all-pervasive human sinfulness,

for which every human being needs Jesus Christ as Savior.
(CRC, 2009.)

Die CRCNA het dus die eerste kerk geword wat in 'n proses is om die Belydenis van Belhar ten volle te aanvaar en met wie die GKSA ekumeniese eenheid het. Die opdrag aan hulle deputate wat verder hiermee werk, is om voor 2012 met die GKSA en ander kerke wat in kerklike korrespondensie met hulle is, daaroor gesprek te voer.

- Uit 'n dokument (Weblog Norman Viss., 2009) blyk dit dat die Protestantse Kerk in Nederland (PKN) wel sedert 1999 gesprekke oor die Belydenis van Belhar voer, maar beplan dat dit in 2010 opnuut op die tafel van hulle sinode sal kom. Intussen is hulle besig om dit te bestudeer.
- In Duitsland het verskillende kerke reeds in 1998 begin om die saak te bestudeer. Die betrokke kerke is Die Reformierte Bund, Die Lippische Ländeskirche en Die Evangelische Reformierte Kirche. Die dokument wat uit hierdie studie voortgespruit het, is bekend as *Das Bekenntnis von Belhar und seine Bedeutung für die Reformierte Kirche in Deutschland* (De Beer, 2008:120).
- In België lewe die Verenigde Protestantse Kerk (VPKB) sedert 1994 in noue verhouding met die VGKSA. Hulle het in 1998, tydens hulle sinode te Paturages, die Belydenis van Belhar as hulle eie belydenis aanvaar (De Beer, 2008:120).
- In Afrika is daar 'n toenemende bewuswording van die Belydenis van Belhar, maar tegelyk ook 'n groot versigtigheid te bespeur (De Beer, 2008:122).
- Naude (van RSA) & Pratt (van Nieu Seeland) (2003:421 e.v.) het positief-krities gekyk na die betekenis wat die Belydenis van Belhar in die Anglikaanse en Metodistiese Kerke in Nieu Seeland kan hê.

Dit is opvallend dat kerke met wie die GKSA ekumeniese eenheid het, met uitsondering van die CRCNA, tot dusver geen besluite geneem het oor die aanvaarding al dan nie van die Belydenis van Belhar as vierde belydeniskrif naas die Drie Formuliere van Eenheid nie.

Binne die verband van die Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika het die sinode Middellande (hoofsaaklik kerke onder swart gelowiges in die RSA) en die sinode Potchefstroom (hoofsaaklik kerke onder wit, swart en gekleurde gelowiges) besluit om vanaf 2009 nie meer as

afsonderlike sinodes te vergader nie, maar om in 'n algemene sinode te vergader waarby al die verskillende plaaslike kerke verteenwoordig word, ongeag verskille ten opsigte van taal, kultuur of afkoms. Sinode Middellande wat sedert 1958 as 'n eie sinode vir swart kerke vergader het, het ook nooit besluit om die Belydenis van Belhar te aanvaar nie. Sinode Soutpansberg (hoofsaaklik kerke onder die Venda-taalgroep) wat nog steeds as sinode byeenkom (hoewel 'n redelike persentasie van voormalige kerke van sinode Soutpansberg hulle by die nuwe struktuur van die algemene sinode gevoeg het), handhaaf ook net die Drie Formuliere van Eenheid, sonder die Belydenis van Belhar. Die indruk word soms verkeerdelik deur voorstanders van die aanvaarding van die Belydenis van Belhar geskep, soos tydens die sinode van die CRCNA in 2009 in Chicago, dat die grootste meerderheid swart gereformeerdes in die RSA die Belydenis van Belhar aanvaar het.

5. Kritiese evaluering van die Belydenis van Belhar en oorweging van 'n aantal opsies vir die gereformeerde ekumeniese wêreld met betrekking tot die Belydenis van Belhar van die VGKSA

Bavinck (1930:401) toon oortuigend aan hoe Skrifgegewens daarop dui dat die kerk die bevoegdheid en verantwoordelikheid het om in die lig van die Woord en die verliggende werk van die Heilige Gees die waarhede van die Woord te bely; daarop te antwoord (*homologein*). Die kerk is van die begin af 'n belydeniskerk. Die belydenis is nooit *norma normans* nie, maar hoogstens *norma normata*, geen *norma veritatis* nie, maar *norma doctrinae in aliqua ecclesia receptae*; ondergeskik aan die Woord. So is die konfessie dus altyd *examinabel en revisibel* aan die Skrif.

'n Belydenisskrif het verskillende funksies, en daar is verskillende redes vir die ontstaan daarvan.

De Klerk (1954:22 e.v.) vat die noodsaaklikheid van belydenisskrifte deels saam wanneer hy daarop wys dat dit in die aard en wese van die kerk self is om te bely, om op die Woord te antwoord, en dat die Gees die kerk daarin lei. Hy wys vervolgens ook op die feit dat 'n belydenisskrif apologetiese waarde het. Dit verdedig die waarheid teen dwalinge. Die Belydenisskrif skep eenheid tussen diegene wat dieselfde bely, en skei tegelyk die kerk af van diegene wat anders bely of wat nie glo nie. Sodoende word die waarheid en suiwerheid van die leer van geslag tot geslag bewaar en oorgelewer.

Wanneer die vraag na die kriteria vir die ontstaan en aanvaarbaarheid van 'n konfessie beantwoord moet word, behoort die volgende aspekte oorweeg te word (vgl. Strauss, 2005:561 e.v.; Vorster, 1998:471 e.v.; De Beer, 2008:134 e.v.):

- Dit moet Skriftuurlik wees en op die belydenis fokus dat Jesus die Christus is. Dit behoort die hoof-as te wees, naamlik die Koningsheerskappy van Christus op alle terreine (Jonker, 1993:446).
- Dit moet oor die kernwaarhede van die geloof handel.
- Dit moet nie 'n blote duplisering van ander belydenisskrifte wees nie.
- Dit moet 'n ekumeniese inslag hê.
- Dit behoort Skriftuurlik duidelikheid oor kerklike strydpunte te gee.
- Dit behoort die instemming van die kerke te geniet.

In die lig hiervan kan gevra word of die Belydenis van Belhar werklik aan hierdie kriteria voldoen.

By die ontstaan van die Belydenis van Belhar het Bam, een van die opstellers, tydens die sinode van die NGSK in 1982 dit sterk beklemtoon dat wanneer 'n kerk hom in 'n *status confessionis* bevind, met 'n belydenis gereageer moet word, en nie maar net met 'n beleidsverklaring nie; dit is dan volgens hom op die vlak van die klassieke ekumeniese simbole. Hy verwys na die Dordtse leerreëls wat volgens hom ook uit 'n *status confessionis* ontstaan het.

As voorbeeld van 'n *status confessionis* verwys hy veral na die Bar-men-verklaring van 1934, wat hoofsaaklik onder leiding van Barth opgestel is. Hy haal aan uit Barth, wat in sy dogmatiek vier eise noem waaraan 'n belydenisskrif moet voldoen, naamlik:

- Daar mag geen bymotiewe wees nie;
- dit is 'n protes van die geloof en nie bloot 'n opinie nie;
- dit is 'n daad van konflik en uitdaging; en
- dit moet onder dwang van die Heilige Gees geskied, aangegryp deur die Woord van God (vgl. De Beer, 2008:135).

Die VGKSA en ondersteuners van die Belydenis van Belhar is uitgesproke daarvoor dat dit in 'n oomblik van waarheid opgestel is, as 'n kreet uit die hart, dat dit inderdaad 'n belydenis is, en dat dit

gekom het om te bly (Cloete & Smit, 1984; Botha, 1998:39; De Beer, 2008:138).

De Beer en Van Niekerk (2009:51) sê selfs die volgende:

Om hierdie dokument op allerlei eksegetiese metodes of vanuit verskeie hermeneutiese beginsels te ontleed sal nie daaraan reg laat geskied nie. Dit *is* 'n belydenis. Dit *is* wat die NGSK in 1982 bely het, en dit *is* die uitdrukking van die geloof wat sterk in die VGKSA leef. Geen teologiese kritiek of verwerping van die Belydenis kan daaraan verander nie.

Kritiese opmerkings kan hieroor gemaak word, veral as na die kriteria hierbo verwys word. Dit is wel duidelik dat die VGKSA dit as 'n belydenisskrif ag, en baie ernstig daarvoor is. As sodanig behoort die standpunt en oortuiging van die VGKSA gerespekteer te word. Objektief gesien, vanuit 'n teologiese en spesifiek dogmatiese en kerkregtelike hoek, is en bly dit egter te alle tye toetsbaar (*examinabel*, *revisibel* en *appelabel* – Bavinck se terme) aan die Skrif, en geen kerklike of sinodale besluit is daarbo verhewe nie.

Ten spyte van baie ondersteuning vir die Belydenis van Belhar en die amptelike besluit van die NGK in 1990 dat die inhoud nie met die Skrif of Drie Formuliere van Eenheid in stryd is nie, is daar wel kritiek daarteen en word bepaalde vrae daarvoor gestel.

Die duidelikste kritiek teen die Belydenis van Belhar kom van (Piet) Strauss (2005:569 e.v), Britz (1998:13), Kleynhans (2009:174-180) en (Sybrand) Strauss (1997:13).

Piet Strauss (2005:569 e.v.) wys op die volgende:

- Die stelling ter motivering vir die bestaan en aanvaarding van die Belydenis van Belhar, naamlik dat die prominente aspekte van die Christelike geloof (die eenheid, versoening en geregtigheid) nie in die Drie Formuliere van Eenheid duidelik genoeg nie en slegs as onderdele voorkom, of selfs glad nie aan die orde kom nie (soos versoening), nie water hou nie. Die genoemde aspekte kom wel deeglik daarin aan die orde.
- Die ekumeniese inslag by die aanvaarding van die Belydenis van Belhar is gebrekkig.
- Dit kan bevraagteken word of die Belydenis van Belhar by die kernsake van die geloof bly. Hiervoor beroep Strauss (2005:572) hom op die oordeel van die Evangelische Kirche der Union wat 'n vergelyking tussen Barmen en Belhar gemaak het. Hulle bevind

dat die Belydenis van Belhar 'n eties-politieke probleem tot 'n belydeniskwessie verhef het.

Sybrand Strauss (1997:13) meen daar kan drie hoofbesware teen die die Belydenis van Belhar ingebring word, naamlik kontekstueel, formeel en inhoudelik:

- Kontekstueel beoordeel is dit duidelik dat die Belydenis van Belhar op die politiek en apartheidsbeleid fokus. Dit word dan in die belydenis tot die vlak van 'n Christelike belydenis verhef waarmee lidmate se geloof getoets word.
- Formeel gesien gaan dit in die belydenis nie om hoofsaak van die leer van die Skrif nie, maar om die randsake.
- Inhoudelik beoordeel het die belydenis deurgaans 'n sterk horisontale tendens, met verwaarloosing van die vertikale dimensie. Verder, veral in die vierde deel van die belydenis word ooglopend nóú by die bevrydingsteologie aangesluit, veral waar bely word "dat Hy in 'n wêreld vol onreg en vyandskap op 'n besondere wyse die God van die noodlydende, die arme en die veronregte is, en dat Hy sy kerk roep om Hom hierin te volg ...".

In die lig van vele uitsprake, aan die een kant ter ondersteuning daarvan en aan die ander kant matige tot skerp kritiek daarteen, moet gestel word dat die ontstaan van die Belydenis van Belhar en die prominente plek wat dit in die VGKSA inneem, sowel in Suid-Afrika as in die ekumeniese wêreld 'n komplekse situasie geskep het.

Ten slotte, enkele opmerkings oor die vraag of die Belydenis van Belhar as 'n amptelike belydenisskrif in die gereformeerde kerke se belydenisskat opgeneem behoort te word.

In die Belydenis van Belhar kom belangrike sake aan die orde soos lidmaatskap van die kerk, asook eenheid, versoening en geregtigheid. Die vraag is of dit nodig is om in die lig van die algemeen aanvaarde kriteria vir belydenisskrifte, en wat ook reeds in die bestaande konfessies oor hierdie aspekte geleer word, (nog) 'n belydenisskrif daarvoor op te stel. Verder is dit ook 'n vraag of wat oor hierdie aspekte in die Belydenis van Belhar geformuleer is, die toets van die Skrif en die Drie Formuliere van Eenheid werklik in alle opsigte kan deurstaan.

In artikel 2 van die Belydenis van Belhar word die volgende oor lidmaatskap van die kerk van Christus bely: "... dat die ware geloof

in Jesus Christus die enigste voorwaarde is vir lidmaatskap van hierdie (VGKSA) kerk”.

In terme van die Skrif en Drie Formuliere van Eenheid, asook die Dordtse kerkorde (vgl. Hand. 2:38; Nederlandse geloofsbelydenis, art. 34; DKO, art. 56-60) is geloof en doop die voorwaarde vir die lidmaatskap van die kerk van Christus. Iemand wat nie (klein of groot) gedoop is nie, is nie lidmaat van die kerk van Jesus Christus nie (vgl. ook die twee doopsformuliere van die die gereformeerde kerke), want deur die doop word ons in die kerk van Christus ontvang:

Deur die doop word ons in die kerk van God opgeneem en van alle ongelowiges en vreemde godsdienste afgesonder om heeltemal sy eiendom te wees en sy merkteken en vaandel te dra. (Nederlandse geloofsbelydenis, art. 34.)

Ek meen Strauss (2005:570) het oortuigend aangedui dat die eenheid van die kerk baie duidelik in die Drie Formuliere van Eenheid aan die orde kom. Vergelyk veral die Heidelbergse Kategismus, Sondag 21, en die Nederlandse geloofsbelydenis, artikels 27-32. Wanneer die liturgiese formuliere van die Reformasie hiermee saamgelees word, wat deel is van ons reformatoriese belydenisskat, word dit nogeens duidelik hoe belangrik en prominent die eenheid van die kerk is, sowel in die plaaslike kerke as tussen plaaslike kerke.

Ten opsigte van die aspek van die versoening tussen mens en mens (vgl. artikel 3 van die Belydenis van Belhar wat hieroor handel) wat volgens Durand (vgl. Strauss, 2005:570) nie uitdruklik in die Drie Formuliere van Eenheid voorkom nie, is dit belangrik om in gedagte te hou dat die Bybelse begrip versoening (*katallasso*) in 2 Korintiërs 5:17-21 (wat in artikel 3 as Skrifbewys aangedui is) nie die betekenis het van versoening tussen mens en mens nie. Dit sien uitsluitlik op die versoening tussen God en mens wat God eensydig van sy kant in en deur Christus gebring het, sonder dat die mens daarin 'n gelyke vennoot is of ooit kan wees (vgl. Grosheide, 1959: 169 e.v.; Buchsel, 1968:255). Dit is dus korrek dat die Drie Formuliere van Eenheid nie hierdie begrip gebruik soos wat dit in die Belydenis van Belhar gebruik word nie. In laasgenoemde word dit net so van toepassing gemaak op onderlinge menseverhoudings. Die verwysing na 2 Korintiërs 5:17-21 kan egter nie as begroning daarvoor dien nie.

Daar is vele ander voorbeelde in die Drie Formuliere van Eenheid waar op die belangrikheid van onderlinge verhoudings gefokus word, soos byvoorbeeld die aksent op die liefde en die aktiwiteit van die gemeenskap van die heiliges (Sondag 21 van die HK). Die verklaring van die tweede tafel van die tien gebooe in die Heidelbergse Kategismus (vgl. Sondag 37-44) en die belangrikheid om dit ook in die prediking aan die orde te stel, benewens die kategetiese onderlig (vgl. DKO, art. 68), is oortuigende bewyse dat onderlinge menseverhoudings en die liefdesbeginsel nooit in die reformatoriese tradisie en belydenisse verwaarloos of onderbeklemtoon is nie. Verder is dit ook uit die liturgiese formuliere duidelik hoe prominent die versoeningsaspek tussen God en mens is, asook tussen gelowiges onderling, veral as aan die Nagmaal (formulier) gedink word waar dit duidelik word dat mense wat in haat lewe nie deel het aan die koninkryk van die hemel nie.

Ten opsigte van artikel 4 van die Belydenis van Belhar, waar veral oor die aspek van geregtigheid gehandel word, is dit weereens so dat die begrip *geregtigheid* in die Skrif en in die Drie Formuliere van Eenheid eerstens en veral op God se geregtigheid sien. Dit is waar dat God in en deur Jesus Christus in die kerk 'n gemeenskap van mense geroep en begenadig het om in geregtigheid voor Hom en teenoor mekaar te lewe. Dit word besonder duidelik in die uitleg van die wet van God waaraan die Heidelbergse Kategismus besondere aandag gee. Die Drie Formuliere van Eenheid laat blyk duidelik dat ons alleen deur die geloof voor God regverdig is, en dat ons die eintlike geregtigheid buite onself in Christus moet soek. Hierdie vertikale dimensie ontbreek in die Belydenis van Belhar, en daar word veral op die onderlinge verhoudings tussen mense gefokus. Daar word besonderlik op die ongeregtigheid teenoor die noodlydendes en die armes gefokus.

Smit (2009) verduidelik dat die verwysing na God en in besonder die God van die noodlydende, arme en verontregte, nie vanuit die bevrydingsteologie verklaar moet word nie, maar vanuit die Skrif wat wel daarvan melding maak. Hierteen is daar kritiek ingebring, soos vroeër aangedui, dat dit tog wel sterk polities gemotiveer is, besonderlik vanuit die bevrydingsteologie. Die horisontalisering van die begrippe *versoening* en *geregtigheid* is duidelik waarneembaar in die Belydenis van Belhar, veral wanneer dit aan die Skrif en Drie Formuliere van Eenheid getoets word. Ten spyte van suggesties en voorstelle dat daar aan hierdie uitdrukking verander behoort te word om dit duideliker en sonder misverstande beter te formuleer, is die VGKSA nie daartoe bereid nie.

Die politieke konteks waarin dit ontstaan het, maak die Belydenis van Belhar tydgebonden, aangesien die ideologie van apartheid wat die primêre rede was vir die ontstaan, soos vroeër aangedui, nie meer statutêr bestaan nie en deur geen gereformeerde kerk in Suid-Afrika verdedig of teologies geregverdig word nie.

Tydens die sinode van die CRCNA in 2009 is daar oor die Belydenis van Belhar breedvoerig gesprek gevoer. Uit die rapporte wat gedien het en die debatte wat gevoer is, is geen oortuigende argumente aangevoer waarom dit as vierde belydenisskrif in 2012 aanvaar behoort te word nie. Die argumente ten gunste daarvan, soos ook blyk uit 'n verklaring wat tydens die sinode gemaak is (waarna vroeër verwys is), het nie teologiese diepgang getoon nie.

Dit is waar dat die Woord van God oor alle terreine van die lewe die hoogste seggenskap het, en daarom ook oor politieke en staatkundige aangeleenthede finale gesag het. Maar politieke of staatkundige beleide, soos byvoorbeeld die beleid van apartheid, of die wetting van aborsie of soortgelyke etiese aspekte, wat nie die toets van die Skrif kan deurstaan nie, kwalifiseer nie om daardie rede om belydenismatig gekorrigeer te word nie. Reaksie, ook van kerklike vergaderings, oor wanpraktyke en sondige beleide in die politieke, sosiale en sosiologiese sferes is sekerlik noodsaaklik. Dit is 'n uitoefening van die roeping van die kerk om in die lig van die Woord die sonde aan te toon en vir die waarheid te getuig. Behalwe die sondige beleide en onetiese verskynsels en gebruike wat in die samelewing voorkom, is kerke self ook soms skuldig aan besluite en standpunte wat nie die toets van die Skrif kan deurstaan nie. Daar is egter veral by die kerke binne die gereformeerde kerkregtelike en leerstellige tradisie genoegsame kerklike remedies ingebou om dit aan die orde te stel en reg te stel.

6. Slotopmerkings

Ten slotte moet die vraag gevra word wat die opsies sou kon wees in verband met die plek en status van die Belydenis van Belhar in die NG Kerkfamilie asook by die kerke in die gereformeerde ekumeniese verband. Die volgende punte dien as oorweging:

- Binne die NG Kerkfamilie behoort die aanvaarding van die Belydenis van Belhar nie op die spits gedryf te word nie. Indien die eenheid met die NGK, die NGKA en die RCA vir die VGKSA inderdaad so belangrik is soos blyk uit die aksent wat die eenheid in die Belydenis het, behoort daar 'n groter mate van toegenueenheid teen die res van die NG Kerkfamilie te bestaan. Saam

behoort die NG Kerkfamilie nie van enige kant te fikseer op die aanvaarding of die nie-aanvaarding daarvan nie, maar eerder op die vraag of daar leer- en belydenisverskille tussen hulle bestaan. In die gereformeerde kerklike tradisie gaan dit nie eerstens oor die instemming met 'n dokument nie (*in casu*: die Belydenis van Belhar), maar om die ooreenstemming in die leer van die kerk. Sedert die Reformasie van die sestiende eeu bestaan daar by en tussen die gereformeerde kerke in die wêreld benewens die Drie Formuliere van Eeheid ook ander belydenisskrifte, sonder dat dit die eenheid tussen die kerke verhinder, omdat daar ooreenstemming in die hoofwaarhede, oftewel oor die *capita doctrinae* (Calvyn, 1991: *Inst*, 4.1.12) bestaan. Hier verwys ons na veel meer as die Westminster Confession.

- Die moontlikhede wat binne die NG Kerkfamilie genoem is, naamlik dat saam in die nuwe kerk na 'n nuwe belydenis gestrewe moet word, of dat die bestaande Belydenis van Belhar herformuleer moet word, is teoreties moontlik. Dit is egter in die huidige konteks onhaalbaar, soos ook blyk uit die afwysing daarvan deur Smit (2009:3-4).
- De Beer en Van Niekerk (2009:51 e.v.) pleit vir 'n afsien van die aanvaarding of nie-aanvaarding daarvan. In die plek daarvan pleit hulle vir die ontginning van die missionêre waarde van die Belydenis van Belhar. Die genoemde skrywers meen dat die NGK uit sy sogenaamde missionêre gevangenskap bevry is toe die dokument *Ras, volk en nasie* in 1986 deur die nuwe dokument *Kerk en samelewing* vervang is, en apartheid daarin op geen manier teologies geregverdig is nie. Die Belydenis van Belhar kan volgens De Beer en Van Niekerk in die NGK handig gebruik word om met sy aksent op die eenheid, versoening en geregtigheid die verskillende gemeentes van sowel die NGK as die VGKSA nader aan mekaar te laat beweeg. Dit beantwoord egter steeds nie die wesenlike vraag na die statuur en gehalte van die Belydenis van Belhar nie.
- Vorster (1998:482) kom tot 'n logiese konklusie, naamlik dat dit 'n aantasting van die ekumenisiteit van die kerk is wanneer een kerk (VGKSA) 'n konfessie alleen en eensydig formuleer, en dit beskou as die finale woord daarvoor waarby ander kerke behoort in te val, sonder dat inspraak gemaak is of kommentaar gegee is. Hierby kan gevoeg word dat dit vreemd aandoen wanneer die nie-aanvaarding van die Belydenis van Belhar, volgens die VGKSA, sou dui op so 'n wesensverskil (met die res van die NG Kerkfamilie) dat dit eenheid verhinder. Dit is al aangetoon dat dit

totaal anders gesteld was met die ontstaan van die Drie Formuliere van Eenheid (Strauss, 2005:562 e.v.).

- In die ekumeniese verband behoort die kerke op grond van kritiese argumente wat wyd voorkom, te oorweeg om eerder die bestaande Drie Formuliere van Eenheid met die skatte wat daaraan verbonde is en daaruit voortgevloei het, soos die reformatoriese formuliere en die Dordtse kerkorde, opnuut te ontgin en uit te lewe. In die sestiende en sewentiende eeue het die ontwikkeling ten opsigte van die *doctrina* (leer) en die *disciplina* (kerk-regering) hand aan hand plaasgevind. Dit het in 1618/1619 'n besondere hoogtepunt gehad. Hierdie leer en wyse van kerkregering bind steeds die gereformeerde kerke ekumenies saam. Kerke in die reformatoriese tradisie behoort konfessioneel naby mekaar te bly. Wanneer byvoegings of veranderings aan die gemeenskaplike skat van ons belydenisskrifte oorweeg word, behoort daarvoor gemeenskaplik geoordeel te word.
- Die Belydenis van Belhar is in terme van sy teologiese en dogmatiese gehalte, geloofsinhoud, styl, fokus en aktualiteit nie met die Drie Formuliere van Eenheid vergelykbaar nie. Dit versterk en verbreed nie ons geloofsbelydenisskat nie en is sedert die ontstaan daarvan om verskeie redes in 'n besondere mate omstrede – sowel ten opsigte van die inhoud as die aanwending daarvan.

Geraadpleegde bronne

- BAVINCK, H. 1930. Gereformeerde dogmatiek. 4e deel. Kampen: Kok.
- BOTHA, J. 1998. Belhar – 'n staf om vandag en more mee te gaan. (In Botha, J. & Naude, P. Op pad met Belhar. Pretoria: Van Schaik. p. 39-56.)
- BRITZ, R.M. 1998. Belhar verskil van ons belydenisskrifte. *Die Kerkbode*, 160(14):13.
- BUCHSEL, H.F.M. 1968. *Katallasso* in the NT. (In Kittel, G., ed. Theological dictionary of the New Testament. Vol. 1. Trans. by G.W. Bromiley. Grand Rapids: Eerdmans. p. 255-259.)
- CALVYN, J. 1991. Institusie van die Christelike godsdiens. Boek 4. Vertaal deur H.W. Simpson. Potchefstroom: Calvin Jubileumboekfonds.
- CHRISTIAN REFORMED CHURCH. 2009. Belhar Confession. <http://www.crca.org/pages/belhar.cfm>. Datum van gebruik: 2 Feb. 2010.
- CLOETE, G.D. & SMIT, D.J. 1984. 'n Oomblik van waarheid: opstelle rondom die NG Sendingkerk se afkondiging van 'n *status confessionis* en die opstel van 'n konsepbelydenis. Kaapstad: Tafelberg.
- CRC
see CHRISTIAN REFORMED CHURCH
- DE BEER, J.M. 2008. Die missionêre waarde van die Belharbelydenis vir die NG Kerk: instrument tot inheemswording. Pretoria: Universiteit van Pretoria. (Ph.D.-proefskrif.)

- DE BEER, J.M. & VAN NIEKERK, A.S. 2009. Die missionêre waarde van Belhar en die NG Kerkfamilie se herenigingsgesprek. *Nederduitse gereformeerde teologiese tydskrif*, 50(1 & 2):50-65.
- DE GRUCHY, J.W. 1984. Barmen: symbol of contemporary liberation? *Journal of theology Southern Africa*, 47:59-71.
- DE KLERK, P.J.S. 1954. Gereformeerde simboliek. Pretoria: Van Schaik.
- DE VILLIERS, J. 2010. NGK praat oor eenheid met sy susters. *Rapport*: 9, 31 Jan.
- DIE DRIE FORMULIERE VAN EENHEID. 2003. (In Psalmboek van die Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika. Paarl: NG Kerkgewers. p. 5-109.)
- GROSHEIDE, F.W. 1959. De tweede brief aan de kerk te Korinthe. Kampen: Kok. (Commentaar op het Nieuwe Testament onder redaksie van S. Greijdanus en F.W. Grosheide.)
- JONKER, W.D. 1993. Die moderne belydenisbeweging in Suid-Afrika – en Calvin. *In die Skriflig*, 27(4):443-461.
- KLEYNHANS, H.J. 2009. Kerkbegrip, belydenis en kerkorde in die kerkherenigingsproses van die NG Kerkfamilie in Suid-Afrika. Bloemfontein: Universiteit van die Vrystaat. (Ph.D.-proefskrif.)
- NAUDE, P. 2003. "A gift from heaven": the reception of the Belhar Confession in the period 1982-2000 and its ecumenical significance today. *Nederduitse gereformeerde teologiese tydskrif*, 44(3 & 4):407-420.
- NAUDE, P. & PRATT, D. 2003. South speaks to South: a New Zealand response to the *kerygma* of Belhar. *Nederduitse gereformeerde teologiese tydskrif*, 44(3 & 4):421-432.
- NEDERDUIITSE GEREFORMEERDE KERK. 1990. Handeling van die algemene sinode. Pretoria: NG Kerk.
- NGK
kyk NEDERDUIITSE GEREFORMEERDE KERK
- RCA
see REFORMED CHURCH IN AMERICA
- REFORMED CHURCH IN AMERICA. 2007. Belhar Confession: experts from ecumenical presentations. 2002-2007. <http://www.rca.org/Page.aspx?pid=4075> Date of access: 1 Feb. 2010.
- SMIT, D.J. 2009. Die belydenis van Belhar: ontstaan, inhoud, resepsie, relevansie. Ongepubliseerde notule van Tussenkerklike Raad van 3-4 November 2009.
- STRAUSS, P.J. 2004. Die teologiese en morele regverdiging van apartheid en 'n *status confessionis*. *Acta theologica supplementum*, 6:102-108.
- STRAUSS, P.J. 2005. Belydenis, kerkverband en Belhar. *Nederduitse gereformeerde teologiese tydskrif*, 46(3 & 4):560-575.
- STRAUSS, S.A. 1997. 'n Teologiese beoordeling van die Belharbelydenis. Ongepubliseerde referaat gelewer by geleentheid van predikante-konferensie, Augustus 1997 in Bloemfontein.
- TKR
kyk TUSSENKERKLIKE RAAD
- TUSSENKERKLIKE RAAD. 2009. Ongepubliseerde notules van TKR van 24-25 Februarie en 3-4 November 2009.
- VAN DER MERWE, R.M. 2010. Die konkretisering van eenheid in 'n plurale en gebroke ekumeniese eenheid – 'n gereformeerd-kerkregtelike beskouing. Potchesfroom: Noordwes-Universiteit. (Ph.D.-proefskrif.)

VORSTER, J.M. 1998. Die belydenis van Belhar in dogma-historiese perspektief. *In die Skriflig*, 32(4):469-486.

WEBLOG NORMAN Viss. 2009. De Belhar-belijdenis. <http://normviss.wordpress.com/2009/06/19/de-belhar-belijdenis/> Datum van gebruik: 2 Feb. 2010.

WIKIPEDIA. 2008. Belydenis van Belhar. [Wikipedia.org/wiki/belydenis van Belhar](http://Wikipedia.org/wiki/belydenis_van_Belhar) Datum van gebruik: 20 Jan. 2010.

Kernbegrippe:

apartheid
belydenis
belydenis van Belhar
ekumene

Key concepts:

apartheid
confession
confession of Belhar
ecumenism